

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

УДК 37.064.1:316.614.032-053.4

О.А. АЛЕКО,

*кандидат педагогічних наук, асистент кафедри дошкільної освіти
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ)*

ПОЕТАПНА ЗМІНА ФОРМ І МЕТОДІВ ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГІВ І БАТЬКІВ У ФОРМУВАННІ ПЕРВИННОГО СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті обґрунтовується значущість формування первинного соціального досвіду на етапі дошкільного дитинства. Доводиться вагомість взаємодії родини та дошкільного закладу в цьому процесі. Докладно обґрунтовується складова комплексу соціально-педагогічних умов – поетапна зміна форм і методів взаємодії педагогів і батьків, спрямована на формування первинного соціального досвіду старших дошкільників.

Ключові слова: соціалізація особистості, первинний соціальний досвід, соціально-педагогічні умови, дошкільний навчальний заклад, родина, взаємодія, діти старшого дошкільного віку.

Постановка проблеми та її актуальність. Сьогодні провідними фахівцями соціально-педагогічного спрямування відзначено, що соціалізація дітей дошкільного віку не може бути ефективною без взаємодії родини і освітніх установ. Дошкільний вік є первинним етапом становлення дитини як суб'єкта пізнання, спілкування та будь-якої, в тому числі соціальної діяльності, тому на родину та дошкільний навчальний заклад покладається особлива відповідальність за формування первинного соціального досвіду у підростаючого покоління.

Закладена в сучасних державних документах (Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., Концепція дошкільного виховання в Україні, Державна цільова соціальна програма дошкільної освіти на період до 2017 року, Базовий компонент дошкільної освіти (2012 р.), Національна програма виховання дітей і учнівської молоді в Україні) методологія освіти надає пріоритетності соціально розвиненій особистості, вивченню процесу адаптації дитини до соціуму, формуванню та накопиченню в дошкільників первинного соціального досвіду.

Отже, досліджувати процес формування соціального досвіду дитини з цих позицій виявляється найбільш актуально, тому що саме в дошкільному віці дитина пристосовується до умов життя, вчиться взаємодіяти з оточенням.

Спостерігаючи зміни, які відбуваються в нашому суспільстві, у зв'язку з розгортанням світових інтеграційних процесів, розширенням кола нових життєвих ситуацій і можливостей, розуміємо, що порушені питання взаємодії суспільного і родинного виховання у процесі формування соціального досвіду дитини є своєчасними й актуальними.

Метою статті є характеристика комплексу соціально-педагогічних умов формування первинного соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку та докладне обґрунтування однієї зі складових цього комплексу – поетапної зміни форм і методів взаємодії педагогів і батьків, спрямованої на формування первинного соціального досвіду дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Осмислення нормативних положень державного стандарту – Базового компонента дошкільної освіти, що відображає державні вимоги до розвиненості та вихованості дитини дошкільного віку, наукові ідеї соціалізації особистості в дошкільному дитинстві, дозволили визначити змістові й процесуальні складові формування соціального досвіду дітей в освітньому процесі дошкільного навчального закладу [1].

У розробці форм і методів формування первинного соціального досвіду особистості в дошкільному дитинстві ми спиралися на сучасні підходи щодо організації педагогічного процесу дошкільного навчального закладу, зокрема занурення дітей у ситуації вибору (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Голованова, Т. Поніманська, І. Рогальська, Р. Чумічова); виховні психологічні ситуації, що спонукають до прийняття відповідального рішення (І. Бех, В. Кузьменко); спілкування в процесі полілогів і пізнавальних бесід проблемного характеру (А. Арушанова, А. Богуш, Н. Гавриш, С. Кулачківська, С. Ладивір); рольові ігри, ігри-стратегії, що орієнтують дітей на конструктивну міжособистісну взаємодію (Л. Артемова, А. Богуш, Є. Смірнова, В. Холмогорова); використання засобів дитячої субкультури (В. Абраменкова, Л. Варяниця, Н. Гавриш, О. Кононко, С. Курінна); організацію дитячих свят і розваг спільно з батьками як момент глибоких емоційних переживань, що об'єднують (Л. Артемова, І. Рогальська, М. Шуть).

Базовими для організації освітнього процесу, спрямованого на формування первинного соціального досвіду дітей, було обрано такі принципи: інтеграція змісту освіти й видів діяльності як чинник становлення панорамної картини світу дитини, а не відірваних один від одного фрагментарних знань про довкілля, про світ людей (Н. Гавриш, І. Кіндрат, Т. Поніманська); принцип довірчого спілкування як інструмент налагодження особливо щирих стосунків між дорослими і дітьми, ніжного доторкання до душі дитини, поваги до дитячої субкультури (Л. Варяниця); принцип емоційно-дієвого занурення, емоційного проживання соціальної ситуації, унаслідок чого дошкільник сам доходить істини і робить висновки, а дорослий не подає готову формулу, а лише підводить його до самостійних висновків (Т. Піроженко) та ін.

У програмуванні змісту і процесу експериментального дослідження ми виходили з визнання того факту, що саме з родини розпочинається соціальне становлення особистості, формування її моральних і духовних цінностей. Така висока місія батьківства визнана й у нормативно-правових документах, які утверджують не лише права, а й обов'язки батьків у забезпеченні якісної освіти своїх дітей та створенні сприятливих для їх розвитку умов, розглядають батьків як повноправних партнерів освітнього закладу в наданні дітям освіти. Так, у Законі про дошкільну освіту, Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні та Програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» зазначено, що державна політика в галузі освіти спрямована на активізацію батьків у навчально-виховному процесі, науково-економічній діяльності навчальних закладів, прогнозування їх розвитку, оцінку якості освітніх послуг [1; 4; 5].

Водночас очевидним є факт, що значний відсоток батьків, на жаль, не сприймає дошкільне дитинство як самодостатню цінність, не усвідомлює значення для подальшого становлення дитини того безцінного періоду її життя, коли закладаються основи особистості, відбувається формування базових особистісних якостей, що визначатимуть її спрямованість, коли має сформуватися первинний соціальний досвід, без якого не можливе успішне входження в широкий соціум. Науковці, громадські діячі визнали прикрий факт втрачання дитинством своєї суспільної місії – радісного і продуктивного проживання людиною початку свого життя, закладання основ становлення її як соціальної істоти, корисного в майбутньому члена суспільства. Надзвичайне розростання інфраструктури дитинства, безперечно, полегшило розв'язання численних побутових проблем, проте і безжалісно скоротили простір для прояву самостійності й активності, становлення життєвої компетентності, формування соціального досвіду [2; 3; 6].

Надмірне культивування батьками ідеї безпечної життєдіяльності, намагання прожити певні моменти життя за дитину, ігнорування необхідності змінної позиції у взаєминах з дитиною – усе це не лише спричиняє втрачання дошкільником ініціативності й активності, а й позбавляє можливості вчасно набутти надзвичайно цінний соціальний досвід, закарбовує

його інфантильне ставлення до світу. У суворих реаліях небезпечного в багатьох аспектах сучасного життя, дійсно, важливо попереджати дитину про безпеку й оберегати її, проте не позбавляючи її можливостей проявити, випробувати й відповідно зрозуміти і прийняти себе та інших, опанувати способи й засоби презентування себе, побудови взаємин з іншими членами соціуму. Частина дошкільників до старшого дошкільного віку за різних причин перебуває у вузькому соціальному колі родини і лише в останній рік перед школою починає відвідувати дошкільний заклад. Процес входження дитини в нове соціальне дитячодоросле товариство дошкільного закладу супроводжується нерідко досить болісним освоєнням способів встановлення різноманітних соціальних контактів з ровесниками й дорослими і стає випробуванням не лише для дошкільника, а й для педагогів.

Отже, результати нашого дослідження засвідчили, що батьки, як і вихователі, потребують особливої допомоги. Таку педагогічну допомогу може надати дошкільний навчальний заклад, як найбільш наближений до родини соціальний інститут, що здійснює впливи на особистість з раннього дитинства. Тож конче необхідно, щоб партнерство педагогів і батьків переродилося у взаємодію рівних учасників спілкування, підпорядковувалося необхідності, з одного боку, виробити спільну стратегію і тактику в підході до конкретної дитини, з іншого – зберегти, поглибити своєрідність, неповторність, специфіку кожного з виховних інститутів (О. Кононок).

Суть взаємодії дошкільного закладу та сім'ї в контексті ідей нашого дослідження має полягати в організації спільної діяльності педагогів і батьків щодо формування первинного соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку. Виконанню цього завдання, на нашу думку, сприятиме впровадження комплексу соціально-педагогічних умов. Реалізація умов виявляється в успішному виконанні педагогічних завдань, доцільному використанні засобів і способів для досягнення цілей. У нашій роботі такі цілі полягали в підвищенні рівнів *соціальної досвідченості* дітей старшого дошкільного віку – інтегративного особистісного утворення, що передбачає володіння дитиною досвідом соціально прийнятій в суспільстві моделі поведінки, певних соціальних норм і цінностей, одержаних із власного досвіду.

Ми виходили з того, що формування первинного соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку в процесі взаємодії родинного і суспільного виховання набуде результативності за наявності комплексу **соціально-педагогічних умов**:

- функціонування дошкільної установи як відкритої соціально-педагогічної системи;
- поетапна зміна форм і методів взаємодії педагогів і батьків, спрямована на формування первинного соціального досвіду;
- реалізація спільно з батьками й вихованцями проекту «Я і моя сім'я»;
- упровадження циклу інтегрованих занять з практикою занурення дітей у ситуації, що потребують активної взаємодії з іншими.

Визначаючи соціально-педагогічні умови, ми зважали на те, що досягнення бажаного результату можливе лише в разі комплексного їх упровадження. Комплекс соціально-педагогічних умов реалізовувався послідовно протягом трьох етапів: орієнтувально-діагностичного, мотиваційно-поведінкового, соціально-зорієнтованого. Водночас цілеспрямована робота охоплювала всіх учасників (педагогів, дітей і батьків).

Докладно зупинимось на другій соціально-педагогічній умові означеного комплексу.

Поетапну зміну форм і методів взаємодії педагогів і батьків, спрямовану на формування первинного соціального досвіду, розглядаємо як необхідну умову того, що з розвитком дитини передусім має змінитися батьківська позиція стосовно самої дитини, сприйняття дорослими її потреб, можливостей, інтересів, що також змінюються, тощо. Дошкільний заклад має допомогти батькам відчутти необхідність цієї динаміки. Якщо не реалізувати цю умову, можна спричинити відчутний для дитини розрив між вимогами до неї з боку батьків і дошкільних працівників, причому наслідки такого конфлікту можуть бути надзвичайно болісними передусім для самої дитини. На допомогу батькам у роботі дошкільного закладу має бути передбачена послідовна система психолого-педагогічного та соціально-педагогічного консультування, зустрічі з фахівцями як надання адресної допомоги саме тим, хто її потребує, а не формально; система тренінгів, у процесі яких батьки мають дійти висновку про необхідність динамічної й адекватної батьківської позиції, яка б відповідала потребам, індивідуальним та віковим можливостям дитини. Ця динаміка батьківської по-

зиції, насамперед, має стосуватися перегляду меж свободи для дитини як умови формування її самостійності та відповідальності, міри допомоги і підтримки їй у різних ситуаціях, в оволодінні узагальненими способами дій.

Результативна взаємодія родини та дошкільного закладу рідко виникає відразу. Це тривалий процес, довга і кропітка праця, яка потребує терплячого, неухильного дотримання обраної мети. Усвідомлення взаємодії ДНЗ і родини як двостороннього, циклічного та поетапного процесу, що розгортається по спіралі, дозволяє ефективно спроектувати цей процес. Перехід від обмежуючої до продуктивної взаємодії в системі «дошкільний заклад – родина» можливий, якщо педагоги, діючи активно і відповідально на всіх етапах, стимулюють батьків на прояв аналогічних якостей. Циклічний процес взаємодії при цьому відбувається за такими етапами: прояснення очікувань (з'ясування сім'єю та ДНЗ очікувань від співпраці: обговорення своєї ролі та ролі іншого у вирішенні завдання формування первинного соціального досвіду дитини); погодження (узгодження точок зору і прогнозування розвитку взаємодії дошкільного закладу та родини); проектування взаємодії (спільне створення програми і плану взаємодії ДНЗ та батьків у формуванні первинного соціального досвіду дітей); соціально-педагогічний моніторинг (постійне спостереження за розвитком взаємодії ДНЗ та родини, аналіз, оцінка отриманих результатів); рефлексія (критичний аналіз та оцінка результатів взаємодії ДНЗ і сім'ї; осмислення ролі кожного учасника процесу в житті дитини і один одного).

Для реалізації означеної соціально-педагогічної умови на першому, орієнтувально-діагностичному, етапі матеріалами для психолого-педагогічних консультацій у форматі адресної допомоги родинам (лікаря, психолога, соціального педагога) стали результати проведеного анкетування батьків як своєрідного самодослідження рівня дитячо-батьківських взаємин. Було проведено тренінгове заняття для батьків «Межі можна і не можна: природа війни і миру батьків і дітей».

На другому, мотиваційно-поведінковому, етапі, на відміну від першого етапу, коли робота мала передусім діагностичний характер, за допомогою проведення спеціальних заходів тривало формування змінних позицій батьків, проводилися спеціальні тренінгові заняття («Сам – само»), консультації зі спеціалістами, поглиблювалися знання з організації батьками спостережень за своєю дитиною, рефлексування за результатами спостереження. Психологи, які брали активну участь в експерименті, вихователі груп, сам експериментатор задовольнялися навіть короткими зустрічами з батьками в ранкові або вечірні години, якщо виховні ситуації з конкретними дітьми не виходили за межі норми і не потребували термінового втручання й осмислення. Ми стали помічати, що батьки почали самі виявляти ініціативу і звертатися до працівників дошкільного закладу з проханням допомогти оцінити з позиції фахівця свої дії – отже, стали замислюватися про наслідки своїх дій.

Метою третього, соціально зорієнтованого, етапу було пробудження в дітей і підтримка в батьків інтересу до соціуму та культури, розширення їхніх уявлень про суспільне довілля, допомога в осмисленні свого місця і місця своєї родини в широкому соціумі: я – частинка родини, разом із нею я – частинка жителів свого міста, разом із ними я – частинка свого краю, разом із ними я – частинка великої країни і світу. Розширення кола соціальних уявлень, формування соціальної досвідченості дітей ґрунтувалися на спільній участі їх разом із дорослими в різних заходах (акціях, святах, праці, родинних розвагах).

Упровадження другої соціально-педагогічної умови на третьому етапі тривало під час організації засідання круглого столу «Культура міжпоколінних взаємин», проведення тренінгового заняття для батьків «Відповідальна самостійність», спілкування батьків на веб-сторінках вихователів і психологів «Відверта розмова».

Висновки. Вважаємо, що тільки усвідомлення значущості та необхідності взаємодії кожного з учасників процесу формування первинного соціального досвіду дітей і їх активна участь в цьому процесі призвели до позитивних результатів у нашій роботі.

Перспективи подальшої роботи вбачаємо в пошуку шляхів наступності між дошкільною і початковою ланками освіти щодо формування соціального досвіду дітей. Водночас наша робота може служити підґрунтям для продовження експериментальних досліджень з проблеми методичного забезпечення процесу формування соціального досвіду та більш глибокої конкретизації напрямів роботи соціального педагога з означеної проблеми.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) // Дошкільне виховання. – 2012. – №7. – С. 4–19.
2. Гавриш Н. Розумне виховання: [методичний посібник] / Н. Гавриш, О. Брежнева, І. Кіндрат, О. Рейпольська. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2015. – 176 с.
3. Голованова Н.Ф. Социализация и воспитание ребенка / Н.Ф. Голованова. – СПб.: Речь, 2004. – 272 с.
4. Закон України «Про дошкільну освіту» // Верховна Рада України – Закон від 11.07.2001 № 2628-III (Редакція станом на 01.01.2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
5. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.]; наук. кер. О. Л. Кононко. – Київ: ТОВ «МЦФЕР» Україна, 2014. – 452 с.
6. Рогальська І.П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Інна Петрівна Рогальська. – Умань, 2009. – 499 с.

References

1. *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia)* (2012). [The base component of preschool education]. *Doshkilne vykhovannia* [Pre-school education]. No 7. p. 4-19. (In Ukrainian).
2. Havrysh, N. (2015). *Rozumne vykhovannia* [Reasonable education]. Kyiv, Slovo Publ., 176 p. (In Ukrainian).
3. Holovanova, N.F. (2004). *Sotsyalyzatsiia y vospytanye rebenka* [Socialization and child rearing]. SPb., Rech Publ., 272 p. (In Ukrainian).
4. Verkhovna Rada of Ukraine. *Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu»* [The law of Ukraine 'On preschool education']. Dated 11.07.2001 № 2628-III. Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/> (In Ukrainian).
5. *Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku «Ia u Sviti» (nova redaktsiia)* [The child development program for preschool age "I in the World" (new edition). In 2 vol., Vol. 2. From 3 to 6 (7) years (2014). Kyiv, TOV 'MTsFER' Ukraine. 452 p. (In Ukrainian).
6. Rohalska, I.P. (2009). *Teoretyko-metodychni zasady sotsializatsii osobystosti u doshkilnomu dytynstvi* [Theoretical and methodological bases of socialization of personality in preschool children]. Dis. Doct. ped. nauk: 13.00.05. Uman. 499 p. (In Ukrainian).

В статье обосновывается значимость формирования первичного социального опыта на этапе дошкольного детства. Доказывается важность взаимодействия семьи и дошкольного учреждения в этом процессе. Подробно обосновывается составляющая комплекса социально-педагогических условий – поэтапное изменение форм и методов взаимодействия педагогов и родителей, направленное на формирование первичного социального опыта старших дошкольников.

Ключевые слова: социализация личности, первичный социальный опыт, социально-педагогические условия, дошкольное учебное учреждение, семья, взаимодействие, дети старшего дошкольного возраста.

The article explains the importance of the formation of the primary social experience at the stage of pre-school childhood; characterizes the importance of interaction between the family and pre-school institutions. The socio-pedagogical condition (a gradual change in the forms and methods of interaction between educators and parents) aimed at the formation of the primary social experience of the senior preschool children is discussed.

Key words: socialization of personality, the primary social experience, socio-pedagogical conditions, pre-school educational institutions, family, interaction, children of the senior preschool age.

Одержано 12.01.2016.